

**A posztháborús állapot reprezentációja
Szeleczy Zita sajtómegjelenéseiben,
népbírósi perében és magánlevelezéseiben**

DOI : 10.46522/S.2022.02.8

LIPS Adrián

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola
Károli Gáspár Református Egyetem, Művészettudományi és Szabadszociológiai Intézet
lips.adrian@gmail.com

MÁTRAVÖLGYI Dorottya

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola
dorottya.matravolgyi@gmail.com

SZTRUHÁR Bettina

Pécsi Tudományegyetem
beth.sztruhar@gmail.com

**Abstract: The Representation of the Postwar Period in Zita Szeleczy's Press
Appearances, Lawsuit and Private Letters**

From 1936 to 1944, the Hungarian star world created a unique tabloid environment in both the print press and film production. Zita Szeleczy (1905–1999), one of the most popular Hungarian actresses of the 1930s and 1940s, was on the one hand called the little sister of the nation, and on the other hand politically stigmatised on several occasions for her clumsy career planning and self-expression. The latter was due to the fact that, from the first years of the Second World War onwards, the actress made a number of objectionable decisions out of naivety, vanity or resentment. Her death was reported in the printed press and she was condemned as a war criminal in absentia. In the present study, we have not sought to comment on any of this, but have merely supplemented the factual information available in the press and in the People's Court documents with relevant details from private correspondence of 1946 and 1947, which illustrate the experiences and opinions of the actress and her colleagues. Zita Szeleczy's career and fate were shattered, and she had to start her life anew during the post-war years. As a result of our research, it can be concluded that the main details of the actress's character assassination were drawn from the antecedents of Zita Szeleczy's People's Court trial, from the articles examined in chronological order in 1945 and from the trial material. In addition, the post-war condition is reflected in several examples of Zita Szeleczy's private correspondence from the period under study. Following her character assassination, her break with fate – the trauma she had suffered – she must

have continued to fear that Italy would extradite her to Hungary and would have to execute her sentence. She also tried, partly with her colleagues and partly on her own, to launch her international career, which was not initially very successful, mainly due to post-war tensions in 1946 and 1947.

Key words: *Zita Szelezcky, Hungarian star world, post-war era, 1946, 1947, character assassination, private letters, trauma.*

Bevezetés

A magyar sztárrendszer 1936-tól 1944-ig különleges, tabloid környezetet teremtett a nyomtatott sajtóban és a filmgyártásban egyaránt. Szelezcky Zitát (1905–1999), az 1930-as, 1940-es évek magyar sztárrendszerének egyik legnépszerűbb színésznőjét egyrészt a nemzet kishúgának nevezték, másrészt ügyetlen karriertervezési és önmegvalósítási kísérletei miatt politikailag többször is megbélyegezték. Utóbbira azért került sor, mert a második világháború első éveitől kezdődően a színésznő naivságból, hiúságból vagy sértettségéből több kifogásolható döntést is hozott. A nyomtatott sajtóban halálhírért keltették, távollétében háborús bűnösként elítélték. A vélt vagy valós események, különböző olvasataik és az arra adott reakciók egyfajta posztháborús állapotként is összefoglalhatók, ebben az időszakban az átalakulás (legyen az gazdasági vagy politikai) bizonytalanságai kihatással voltak a művészeti élet szereplőire is. Jelen tanulmányban az eddig – a témában megjelent – szakirodalmak segítségével összesített életrajzi vonatkozások, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárban elérhető népbírói peranyag¹, illetve az 1945-ből származó releváns sajtótermékek segítségével ismertetjük a színésznő meghurcoltatásának aspektusait. Az életrajzi és a levéltári tényadatok kiegészítéseként a posztháborús állapot megjelenését – elsősorban a színésznő és a pályatársak saját élményű, releváns megéléseit bemutatva – vizsgáljuk Szelezcky 1946-tól 1947-ig tartó magánlevelezéseiben.

Szelezcky Zita mint háborús bűnös

A magyarországi sztárrendszer megszűnésével Szelezcky feleslegessé vált, a nemzet kishúga karakter önmagában nem volt releváns példaképnek – és női főszerepnek – tekinthető az 1940-es évek második felének színházi és filmes alkotásaiban. Ehhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy a Szelezcky által megformált nőalakok és a

¹ A népbírói peranyagot Lips Adrián kutatása alapján a Lips Adrián, Mátravölgyi Dorottya, Sepsi Enikő és Sztruhár Bettina: *Szelezcky Zita életútja és válogatott magánlevelezése* című, a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó gondozásában 2020-ban megjelent kötetünkben már ismertettük (Lips és tsai, 2020). Jelen tanulmányban a témát újonnan feltárt kommunikáció- és médiatudomány fókuszú előzmények és az 1946-tól 1947-ig tartó magánlevelezés idézett részletei segítségével vizsgáltuk.

színésznő személye a háborús időszakban vélt vagy valós politikai tartalommal töltődtek fel. Az általunk létrehozott kronológiai sorrend alapján 1941-től 1945-ig a következőket tekintjük releváns mozzanatoknak a színésznő kifogásolható döntéseinek és meghurcoltatásának ismertetésében²:

- *1941 májusa, júniusa:* Vita Németh Antallal, a Nemzeti Színház *Csongor és Tünde* németországi vendégjátékában Tünde szerepének visszautasítása. Az Országos Színművészeti és Filmművészeti Kamara Fegyelmi Tanácsa ezért félévnvi eltiltásra ítélte.
- *1941. július 13.:* A Nemzetiből való távozásával kapcsolatban a Magyar Nemzetszocialista Mozgalom napilapja – a *Magyarság* – is megkérdezte, az interjú a Színház, Film, Művészet rovatban *Látogatás Szeleczy Zitánál, aki bátran vallja, hogy a nemzetszocialista világnézet híve* címmel jelent meg. Szeleczy Zitát mint a szélsőjobboldal színésznőjét ünnepelték.
- *1942 novembere:* Lemezre rögzítették Füredi Imre *Ha vissza nem jövök* című dalát és Petőfi Sándor *Föl a szent háborúra* című versének szavalatát. A felvételeket a Magyar Rádió 1942 és 1945 között többször is műsorra tűzte.
- *1944. október 29.:* A Magyar Művelődés Házában megrendezésre került hungarista esten – átütő hangnemben, szenvedélyesen – elszavalta Petőfi Sándor *Föl a szent háborúra* című versét.
- *1944. november 22.:* Részt vett a nemzetszocialisták kulturális értekezletén, Cserépy László színész, filmrendező és forgatókönyvíró; Dohnányi Ernő zeneszerző, karmester, zongoraművész és zenepedagógus; Kiss Ferenc színész; Páger Antal színész; Szilassy László színész és Vaszary János színész, színiigazgató, rendező és színműíró társaságában.
- *1945. március 13.:* A *Szabadság* közzétette azok névsorát, akik a Magyar Művészek Szabad Szakszervezetének listája alapján „hazafiatlan, náci, antidemokratikus, és áruló, valamint háborús uszító magatartásuknál fogva a mozi vásznán semmiféle tevékenységükkel nem szerepelhetnek”. Szeleczy Zita is köztük volt.
- *1945. március 17.:* Családjával elhagyta Magyarországot, és Ausztriába – Imst – menekült.

Emigrálását követően a nyomtatott sajtó többször is megbélyegezte – fasisztának, nyilasnak és háborús bűnösnek nevezték –, halálhíret keltette. Az 1945 áprilisától decemberéig vizsgált cikkek alapján készített időrendi táblázatban jól látszik, hogy a színésznő és több korábbi pályatársa – mint például Fedák Sári, Kiss Ferenc és Páger Antal – sorsát is figyelemmel kísérték:

² A kronológia és a táblázat összeállításához szükséges nyomtatott sajtótermékek jegyzékét időrendben, a *Bibliográfiában* közöljük.

Időpont	Esemény
1945. április 8.	A <i>Szabadság</i> március 13-ai közleményét a <i>Kecskeméti Lapok</i> szemlélte.
1945. április 11.	A <i>Szabad Nép Hírek</i> rovatában arról tájékoztatta az olvasóit, hogy Szeleczy Zita „nyilas” színésznő nem várta meg letartóztatását, öngyilkos lett.
1945. április 12.	A <i>Szabad Nép</i> április 11-i <i>Hírek</i> rovatát a <i>Kecskeméti Lapok</i> szemlélte.
1945. április 13.	A <i>Szabad Nép</i> április 11-i <i>Hírek</i> rovatát a <i>Szabad Vajdaság</i> szemlélte.
1945. április 14.	A <i>Szabad Nép</i> április 11-i <i>Hírek</i> rovatát a <i>Néplap</i> szemlélte.
1945. április 15.	A <i>Szabad Nép</i> április 11-i <i>Hírek</i> rovatát a <i>Szabad Magyarország</i> szemlélte.
1945. április 16.	A <i>Szabadság</i> hírt adott Szeleczy Zita férje, a „hitlerista” Haltenberger Gyula letartóztatásáról.
1945. április 16.	A <i>Reggel</i> – a <i>Szabadság</i> megjelenésének napján – beszámolt a „hitlerista” Haltenberger Gyula letartóztatásáról, emellett arra is utalást tett, hogy a férfinak „szerepe volt abban, hogy Szeleczy Zita beledobta magát a nyilasmozgalmakba és egyik vezérszereplője lett Szálasiék rádiópropagandájának”.
1945. április 24.	A <i>Szabad Nép</i> április 11-i <i>Hírek</i> rovatát az <i>Erdély</i> is szemlélte.
1945. május 4.	A <i>Magyar Nemzet</i> közölte a magyar háborús bűnösök második hivatalos listáját, amelyben Szeleczy Zita neve is szerepelt.
1945. május 11.	A <i>Szabadság</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy a március 13-án ismertetett eltiltás a mozirendeletben jogerőre emelkedik. Szeleczy Zitára mint „fasiszta” színészre hivatkoztak.
1945. május 12.	A <i>Szabadság</i> május 11-ei cikkét a <i>Szabad Nép</i> is szemlélte.
1945. május 18.	A <i>Kossuth Népe</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy Szálasiék képeslapot adtak ki <i>Magyar Vasárnap</i> címmel, amelynek keresztszülőjeként Szeleczy Zitát is megjelölték.
1945. június 7.	A <i>Kanadai Magyar Munkás</i> közölte a magyar háborús bűnösök két listáját. Szeleczy Zitára mint „nyilas” művészre hivatkoztak.
1945. június 9.	A <i>Reggel Színház</i> rovatában cáfolta Szeleczy Zita öngyilkosságának híret, arról tájékoztatta az olvasóit, hogy a színésznő Svájcban tartózkodik.

1945. június 21.	A <i>Szegedi Népszava</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy a március 13-án ismertetett eltiltás a mozirendeletben jogerőre emelkedett.
1945. július 8.	A <i>Reggel</i> június 9-i <i>Színház</i> rovatát a <i>Szabad Nép</i> is szemlélte.
1945. július 10.	A <i>Reggel</i> június 9-i <i>Színház</i> rovatát a <i>Szabadság</i> is szemlélte.
1945. július 12.	A <i>Reggel</i> június 9-i <i>Színház</i> rovatát a <i>Makói Népujság</i> is szemlélte.
1945. július 12.	A <i>Szabadság</i> Haltenberger Gyulát jelölte meg a nyilasok nagy autós felvonulásának főrendezőjeként. Szeleczy Zitára mint „nyilasérelmű” színésznőre hivatkoztak.
1945. július 25.	A <i>Népszava</i> Teleki Géza közoktatásügyi miniszter rehabilitációs kijelentéséről tájékoztatta olvasóit: „A miniszter úr álláspontja szerint például Kiss Ferenc vagy Szeleczy Zita ma nyugodtan működhetnek a Nemzeti Színházban, mert hiszen a színészek igazolóbizottsága nem volna illetékes ezen ártatlan bárányok elbírálására.”
1945. augusztus 30.	A <i>Magyar Közlönyben</i> megjelent az 1113/1945. számú idézés, amely szerint a budapesti I-III. ker. járásbíróság „László Jenő felperesnek Szeleczy Zita alperes ellen 2645.32 pengő lakbér-tőke és járulékai iránt indított perében a per felvételére és érdemleges tárgyalására határnapot tűzött és fölhívta a feleket, hogy 1945. évi szeptember hó 18. napján d. e. fél 10 órakor hivatalos helyiségében (II., Fő utca 70–78. házszám, földszint 49. ajtószám alatt) jelenjenek meg”.
1945. szeptember 8.	A <i>Szabadság Percemberkék dáridója</i> című rovatában újra beszámolt július 12-i híreről.
1945. szeptember 30.	A <i>Szegedi Népszava</i> június 21-i hírét az <i>Esti Szabad Szó</i> is szemlélte.
1945. október 6.	A <i>Szegedi Népszava</i> beszámolt a <i>Magyar művészek a Szlovák Vöröskeresztért</i> című, februárban, Pozsonyban megrendezett zenés estről. Szeleczy Zita is a fellépők között volt, akire pályatársnőjével együtt a következőképpen hivatkoztak: „Majd Szeleczy Zita és Kormos Márta fajtiszta bájaiban nyílt alkalmá gyönyörködni a közönségnek”.
1945. október 10.	A <i>Fényszórá</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy George W. Granville és George Gerbner magyar születésű amerikai katonatisztek Szeleczy Zita és Páger Antal nyomában vannak: „Szeleczy Zitának és Páger Antalnak is a nyomában vagyunk. Elcsípjük őket és elfogunk mindenkit, akinek része van az ország

	feldúlásában.”
1945. október 14.	Az <i>Esti Szabad Szó</i> hírt adott Kiss Ferenc „nyilas frontszínházáról”, amelynek információjuk szerint Szelezcky Zita is tagja volt.
1945. október 16.	A <i>Világosság</i> arról számolt be, hogy megjelenésük napján indították útjára a háborús bűnösök harmadik csoportjának repülőgépet, állításuk nyomán Szelezcky Zita is az utasok között volt.
1945. október 19.	A <i>Világosság</i> október 16-i beszámolóját a <i>Világ</i> is szemlélte.
1945. október 21.	A <i>Világosság</i> hírt adott Hubay Kálmán Szálasi-kormányban betöltött szerepéről – kormánytisztviselőként a kultuszminisztérium működését ellenőrizte –, illetve kapcsolatba hozták Fedák Sárival, Kiss Ferencsel, Páger Antallal és Szelezcky Zitával.
1945. október 30.	A <i>Szegedi Népszava</i> június 21-i hírét az <i>Erdély</i> is szemlélte.
1945. november 14.	A <i>Világosság</i> október 16-i beszámolóját a <i>Világ</i> is szemlélte.
1945. november 18.	A <i>Világosság</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy az Amerikai Misszió segítségével Páger Antalt és Szelezcky Zitát Budapestre szállítják.
1945. november 20.	A <i>Népszava</i> beszámolt arról, hogy a Salzburgból érkezett jelentés szerint 300 háborús bűnös megérkezését várta a politikai rendőrség. Azt állították, hogy Szelezcky Zita is ezzel a fogolyszállítmánnyal érkezik.
1945. november 20.	A <i>Népszava</i> november 20-i beszámolóját a <i>Szabadság</i> is szemlélte.
1945. november 20.	A <i>Népszava</i> november 20-i beszámolóját az <i>Esti Szabad Szó</i> is szemlélte.
1945. november 21.	A <i>Népszava</i> november 20-i beszámolóját a <i>Világosság</i> is szemlélte.
1945. november 23.	A <i>Világosság</i> arról tájékoztatta az olvasóit, hogy Páger Antalt és Szelezcky Zitát mégsem fogták el.
1945. december 1.	A <i>Délamerikai Magyarság</i> – a korábban megjelent cáfolatok ellenére – hírt adott Szelezcky Zita öngyilkosságáról.
1945. december 20.	A <i>Dunántúli Népszava</i> Szelezcky Zita megtalálásáról számolt be.
1945. december 20.	A <i>Dunántúli Népszava</i> december 20-i beszámolóját a <i>Néplap</i> is szemlélte.
1945. december 20.	A <i>Dunántúli Népszava</i> december 20-i beszámolóját a <i>Kossuth</i>

Népe is szemlélte.

1946. február 14-én a Budapesti Népbíróság elfogatóparancsot adott ki Szelezcky Zita ellen, majd 1946. május 21-én – távollétében – nyomozást rendeltek el a színésznő ügyében:

A Budapesti Népbíróság az 1896. évi XXXIII. t.c. 470. §-a alapján elfogató parancsot bocsát ki. Szelezcky Zita magyar állampolgár ellen, mert nevezett alaposan gyanúsítható azzal, hogy az 1944. március hó 19. napjától 1944. év végéig Budapesten a Városi Színházban tartott ú. n. kívánsághangversenyeken és rádióban gyakran fellépett. Ezeknek során az oroszok ellen szerepeinek a tartalma lényegileg mindig az volt, hogy a németek oldalán kell harcolni a végső német győzelemig. Terhelt ekképp az 1945. évi VII. t. c. általi törvényerőre emelt Nbr. 11. §-ának 6. pontjába ütköző háborús büntetést követte el. A terhelt valószínű tartózkodási helye Németország francia megszállási övezetének valamelyik része. A terhelt személyleírása nem áll rendelkezésre.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Elfogató parancs, 1946. február 14.

1946. szeptember 13. és 21. között tanúként kihallgatták Bágyoni Váró Andor újságíró, Békeffy István író, Deák Zoltán hírlapíró, Fényes Szabolcs színiigazgatót és zeneszerzőt, Major Tamás színiigazgatót, Németh Antal volt színiigazgatót, Pless Ferenc filmvállalat tulajdonost, Somogyi Erzsébet és Turay Ida színésznőket. A tanúvallomásokban elhangzottak – a kronológiában ismertetett nyomtatott sajtóval összhangban – vélhetően befolyásolták a nyomozás folyamatát. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában elérhető büntetőper tanúvallomásaiban több olyan kijelentés is elhangzott, amelyek 1945-ben nyomtatásban és az 1946. februári elfogatóparancsban is megjelentek. Például:

Szelezcky Zitát hosszú évek óta ismerem, a színházi világból. Vele soha közelebbi kapcsolatba nem kerültem. Szelezcky Zitáról köztudomású volt, hogy szimpatizál a jobboldali irányzattal. Ezzel kapcsolatban azonban semmilyen konkrétumot előadni nem tudok. Én 1944-ben, amikor a fasiszta érzelmű színészek előtérbe kerültek, igyekeztem nem előtérbe kerülni. Október 15-e után egy látszatbetegséggel a Fásor szanatóriumban megoperáltattam magam, a szerepemet visszaadtam úgy a Nemzetiben, mint a Vígszínházban. Ugyanakkor férjemet, Békeffy Istvánt bűjtattam. Ezek voltak az indokok, amelyek miatt Szelezcky Zitát közelebről nem ismertem és igyekeztem a nyilas világban a háttérben maradni. Tudomásom van róla, hogy Lukács Margit, jelenleg a Nemzeti Színház művésznője és Szelezcky Zita régebben jó barátságban voltak. Kijelentem, hogy Szelezcky Zitánál soha nem jártam fenn a lakásán, sem ő énnálam. Egyéb előadni valóm nincs, vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg és ezt aláírással igazolom.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Turay Ida színésznő és pályatárs tanúvallomása, 1946. szeptember 16.)

[...] Egészen a háború kitöréséig tudomásom szerint politikával nem foglalkozott. Beállítottóságát illetően »keresztény« magyar volt. Férje hatása alatt kezdett el politikai megjegyzéseket tenni. Kiss Ferencsel egyre szorosabb barátságba került, s a Nemzeti Színházban nyilas csoporttal [Kürti György, Forgács Antal, Tasnádi Ilona] tartott fenn nagyon jó barátságot. Mikor a Nemzeti Színház Németországba ment, sérelmesnek találta a neki kiosztott szerepet és azt követelte Németh Antaltól, hogy Szörényi Évától vegyék el szerepét és adják oda neki, mert ő meg akarja mutatni, hogy valójában kicsoda. Ezután csatlakozott azokhoz a nyilasokhoz, akik Németh Antalt erősen támadták. A jobboldali sajtó, mint szélsőjobboldali színésznőt ünnepelte.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Major Tamás színész és rendező tanúvallomása, 1946. szeptember 18.

[...] 1941 nyarán megváltva a Nemzeti Színháztól, a továbbiakra nézve közvetlen tapasztalataim nincsenek, csupán színházi körök tolmácsolásából tudom, hogy Haltenberger Gyula befolyását Szelezkyre később Szalásié váltotta fel, amely egészen Magyarországról való távozásáig tartott. Szelezky Zita minden ténykedése megítélésem szerint a fékezhetetlen becsvágytól fűtött karrier-hajszolásnak volt a következménye.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Németh Antal rendező, színházigazgató, színháztörténeti író tanúvallomása, 1946. szeptember 18.

Mikor Haltenbergerhez [Haltenberger Gyula] férjhez ment, attól kezdve tapasztaltam nála bizonyos szélsőjobboldali elvek hangoztatását és a németek iránti rajongását. Ezt Haltenberger befolyásának tudtam be. Az egyik nyilas lapban 1943. év folyamán [valójában 1941-ben] megjelent egy interjú vele, amelyben emlékeztem szerint azt a kijelentést teszi: »nemzeti szocialista vagyok«. [...] Szilassi Lászlóról [helyesen: Szilassy László] mindenki tudta, hogy propagálója a nyilas eszméknek, az ő befolyásának könyveltük el Szelezky most már végérvényes jobbrakanyarodását. Hallottam a rádióban a Szalási kormány alatt az oroszok elleni, uszító versmondásait. Kívánsághangversenyeken sűrűn részt vett.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Deák Zoltán hírlapíró tanúvallomása, 1946. szeptember 21.

1946. szeptember 21-én az Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának munkatársa, Nagy István a következőkről adott jelentést, amelyet röviden David Frey is ismertetett *Jews, Nazis, and the Cinema of Hungary – The Tragedy of Success, 1921-1944* című könyvében (Frey, 2018, 244–245)³:

Leányvásár forgatása, Pless Ferenc kiküldése a forgatásról. [Szelezky Zita *Leányvásár* című filmjének forgatásán valóban összekülönbözött a férfival.]⁴

³ A szerző kutatás céljából 1998. november 9-én kérte ki az általunk is áttekintett dossziét.

⁴ 1948-ban a színésznő a következőképpen nyilatkozott az ügyről a *Magyar Útmat*: „[...] Fő-fő tanúként hozták ekkor nagyágyúnak Pless urat, a filmproducert, akivel valamikor valóban forgattam egy filmet. Tehát előállt Pless. Na most jaj neked, Szelezky. Rögtön kiderül, hogy

Lips Adrián, Mátravölgyi Dorottya, Sztruhár Bettina

Németországi fellépés lemondása. 1944. március 19-e élete legboldogabb napja volt. Elszavalja többek között Petőfinek a cári Oroszország ellen írt *Jön az orosz [Föl a szent háborúra]* c. költeményét. Barna, ovális alakú, mongol szemvágású, kb. 167-169 cm magas, hajának alapszíne: szőke.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné.
Nagy István jelentése, 1946. szeptember 21.

Az 1941-től 1944-ig történt, politikai értelemben visszhangot kapott előzmények, az 1945-ben ismétlődő, lejárató sajtómegjelenések és az azokkal összhangban lévő tanúvallomások alapján 1946. október 30-án a Néppügyészség vádiratot nyújtott be a Budapesti Népbírósághoz:

A nyomozati iratok áttekintése mellett indítványozom, hogy a népbíróság a Németországnak francia megszállási övezetében tartózkodó Szeleczy Zita Budapesten, 1915. évi április hó 20-ik napján született, anyja neve: Négyessi Amália [helyesen: Négyessy Amália], színművésznő foglalkozású terhelt ellen az 1945. évi VII. t.o. által törvényerőre emelt Nbr. 11. §-ának 6. pontjába ütköző háborús büntett miatt teljesítse a Bp. 475. §-ában szabályozott eljárást. A nyomozás adatai alapján a következő tényállás állapítható meg: Szeleczy Zita terhelt 1944. évi március hó 19-ik napjától 1944. év végéig Budapesten, a Városi Színházban tartott úgynevezett kívánsághangversenyeken és a rádióban gyakran fellépett, ezeknek a során prózában és versben biztatott a háború folytatására, uszított az oroszok ellen, szerepeinek a tartalma lényegileg mindig az volt, hogy a németek oldalán kell harcolni a végső német győzelemig – tehát gyülekezet előtt elmondott beszédben és rádió útján, huzamosabb időn át, olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a háború fokozottabb mértékben való folytatása érdekében a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje.

1941.07.13. *Magyarság*. Látogatás Szeleczy Zitánál, aki bátran vallja, hogy a nemzetszocialista világnézet híve. Őszinte beszélgetés a művésznővel színpadról, filmről, terveiről. [...] Mindenki tudja, hogy szélsőjobboldali vagyok.

1944 augusztusa. A legközelebbi hangversenyt nem a színházból, hanem a frontról közvetíti a rádió. A jövő héten egy külön utasszállító repülőgépen indulnak útra a frontszínház szereplői, akik két napon át öt ízben lépnek fel a harcfronton honvédeink előtt. Szeptember 9-én indul az első együttes, amelynek tagjai: Szeleczy Zita stb.

1944.10.27. vasárnap, október 29-én tartja a Nyilaskeresztes Párt a Magyar Művelődési Házban első hangversenyét. A színvonalas hangverseny szereplői az ország legkiválóbb művészei: Szeleczy Zita, Kiss Ferenc stb.

hány zsidót tettél el láb alól...! S mit vallott Pless? Most engedje meg, hogy a *Világ* 1948. február 8-i tárgyalási tudósítását megmutassam. Átfutom a tudósítást, idefőm szó szerint az utolsó tanúra, Plessre vonatkozó szakaszát: »Szeleczy kifogásolta, hogy ő [Pless] művészeti kérdésekbe beleszó. Pless szerint Szeleczy gesztusának antiszemita jellege volt.« Ez volt tehát a rettenetes bűn! Szeleczy csengő hangon kacag egyet. A »gesztus« meg a »jelleg«. Igen, emlékszem rá, valóban leintettem őt. Nem azért, mert zsidó volt, hanem mert nyakkendő ügynökből lett filmproducer, s így nem értett a művészethez. Ez volt hát az a nagy bűn, amit a zsidóság ellen elkövettem.» (Jávor és Péter, 2012, 219)

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Bírósági irat, 1946. október 30.

Ezt követően 1947. február 18-án diplomáciai úton kérték a menekülésben lévő Szelezcky Zita kiadatását. 1947. november 17-én, távollétében Budapesten kitzútké tárgyalásának első időpontját (1947. december 20-át), végül a büntetőper 1948. január 14-én vette kezdetét. Fényes Szabolcsot és Várkonyi Zoltánt 1948. február 7-én hallgatták ki:

Vádlottat ismertem, rádió szerepléséről azonban csak hallomásból tudok. Vádlott Haltenberger [Haltenberger Gyula] befolyása alatt állott, legalábbis ez az én meggyőződésem és több ízben hangoztatta jobboldaliságát.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné.
Fényes Szabolcs zeneszerző tanúvallomása, 1948. február 7.

Vádlottat ismertem. Vele a Madách Színházban 1944. március 21-én játszottam utoljára. Én utána vidékre mentem. Volt férje Haltenberger [Haltenberger Gyula] és Olga [Szelezcky Olga] nevű nővére befolyása alatt állott a vádlott és véleményem szerint ezért volt jobboldali beállítottságú. Védő kérdésére előadom, hogy a németek bejövetelekor, 1944. március 19-én a délutáni előadás után a Madách Színház irodájában Szelezcky felajánlotta nekem, hogy ha félek hazamenni, akkor aludjak nála.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné. Várkonyi Zoltán színész,
filmrendező és színházigazgató tanúvallomása, 1948. február 7.

Dr. Bollinger József védő beadványában az alábbiakkal egészítette ki a korábban általunk idézett tanúvallomásokban elhangzottakat:

[...] Amennyiben Szelezcky Zita háborús bűnös lenne, akkor ugyanezen vádirat alapján és ilyen általános indokok mellett az 1939 óta színházban, filmen, rádióban, hangversenyeken szereplő művészek szintén háborús bűnösökként állhatnának ma a Népbíróság előtt. A háború ideje alatt szereplő művészek eltekintve attól a csekély kivételtől, akik származásuknál vagy határozott politikai elhelyezkedésüknel fogva kevesebbet szerepeltek, mindnyájan tudatosan vagy öntudatlanul a háborús hírverés szolgálatában állottak. Szereplésük elbírálása semmiképp sem tartozik a büntető hatóságokra, hanem csupán igazolóbizottság jogosult felettük pálcát törni. A bíróság eddig is ebben a szellemben ítélkezett, hiszen például Kiss Ferenc megbélyegzése és elítélése sem elsősorban a színészi munkának, hanem Kamarai (közigazgatás) szereplésének szól. [...] Ezek a vallomások tehát kétségtelenül bizonyítják azt, hogy a vádlott jobboldali mentalitású volt, de ez a beállítottság és kifejtett művészi tevékenysége semmiképp sem meríti ki a Nbr. 11. §-ának 6. pontjában foglalt tényálladáki elemeket, hanem figyelemmel a rendelet intenciójára, valamint az állandó népbírósági gyakorlatra, legfeljebb a 17. §. 9. pontjában ütközne. [...] Várkonyi Zoltánnal bizonyítani kívánom, hogy utolsó filmjei, mint a *Zenélő malom*, valamint a *Nászinduló* minden propagandától mentesek voltak. Ugyancsak Várkonyi Zoltán bizonyítja azt, hogy Szelezcky több ízben panaszkodott az őt ért felelőtlen sajtó propagandáról. Végül igazolni kívánom azt is,

Lips Adrián, Mátravölgyi Dorottya, Sztruhár Bettina

hogy amidőn Várkonyi Zoltán 1944-ben a Gestapo elől nem mert hazamenni, akkor mind neki, mind családjának felajánlotta otthonát.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné.
Dr. Bollinger József védő beadványa, 1948. február 7.

Az 1948. február 7-ei tárgyaláson, Szelezcky távollétében – és kihallgatása nélkül –, első fokon jogerős ítélet született:

[...] Szelezcky Zita vádlottat bűnösnek mondja ki az Nbr. 17. § /Nb. nov. 12. §/ 4. pontjában meghatározott népellenes büntetben [...] 3 (három) évi börtönre, mint főbüntetésre, politikai jogai gyakorlásának 10 (tíz) évi felfüggesztésére, bárhol feltalálható vagyonának elkobzására mint mellékbüntetésre ítéli. Indok: Több ízben szerepelt a rádióban, többször szerepelt a Városi Színházban az úgynevezett kívánsághangversenyeken, mely cselekményével kényszerű, szükség nélküli nép- és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.

Jávor és Péter, 2012, 215–216

Az ítélethozatal eredményeképpen Serleg utcai lakását lefoglalták, majd kiürítették. 1948. február 8-án a *Világ* és a *Világosság* című nyomtatott sajtótermékek is beszámoltak a tárgyalás menetéről és eredményéről:

[A Budapesti Népbíróság] rövid tanácskozás után Szelezcky Zitát népellenes büntetben mondta ki bűnösnek és ezért jogerősen 3 esztendei börtönbüntetésre ítélte. Az ítélet indoklása szerint Szelezcky Zita a demokráciaellenes hírverés szolgálatában állott.

Világ, 1948. február 8., 1., *Szelezcky Zitát három évre ítelték.*

Pálosi tanácselnök az elmúlt tárgyaláson a távolmaradt tanukat 200–200 forint pénzbüntetésre ítélte. Ez most megtette a hatását, ma fél 11 órakor a tárgyalás kezdetén az esküdtszéki terem előtt teljes számban felvonultak a megidézett tanuk: Gobbi Hilda, Turay Ida, Somogyi Erzsé, Várkonyi Zoltán, Fényes Szabolcs, Békeffy István, Barys Ödön és Pless Ferenc.

Világosság, 1948. február 8., 3., *Sztárok felvonulása a Szelezcky-ügy tárgyalásán.*

Kis Domokos Dániel, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának munkatársa írásában érzékletesen ábrázolta a színésznő Magyarországon töltött harminc évének esszenciáját:

A régi református középnemesi származás, az értelmiségi család konzervatív légköre meghatározó volt egész életére. Ugyanakkor a gyökereket, a szigorú elvárásokat sokszor nem volt könnyű összeegyeztetni a sikeresen kezdődő, hamar magasba ívelő színésznői pályával, sőt a sztársággal. Határozott egyénisége, s a valósághoz kissé naivan viszonyuló, érvényesülni vágyó tehetsége miatt többször került konfliktusba, s ragadtatta el magát, állt a rossz oldalra, s részben ezért is kellett aztán '45-ben elhagynia az országot.”

Kis, 2015

Szelezcky Zita népbírósi perének jelentési előzményeivel és lebonyolításával kapcsolatban hasonlóságot mutat Fedák Sárié is, az 1946-os peranyagot és a tanúvallomások releváns részleteit Vörös Tibor dolgozta fel és tette közzé 1990-ben:

Jelentem, hogy az amerikai hatóságok által átadott Fedák Sári színésznő háborús bűnügyében a nyomozást lefolytattam. Békeffy Lászlóné [Fedák Sári a legjobb barátjának hitte] tanúvallomását édesanyja, Kürti Sári is megerősítette, hogy a gyanúsított a német megszállás óta állandóan jobboldali társasággal, Bágyoni Várossal [Bágyoni Váró Andor, jobboldali újságíró] és Hajmássy Miklóssal [színész és pályatárs] tartott fenn kapcsolatot. 1944 őszén Sopronba távozott és ott nyilvános szereplése alkalmával Szálasit dicsőítette. Önként távozott tovább Bécsbe és ott a Donausender magyar adásában tevékeny szerepet vállalt, sőt saját írásait is felolvasta. Előadásainak java része propaganda jellegű volt. Súlyosbító körülménynek számít, hogy ezt a propagandát 1945-ben, már Magyarország felszabadítása után folytatta.

Ákos Miklós, Szántó György és Zalai Sándor
jelentése, 1946. január 13., Vörös, 1990, 80

A Népbírósi per Fedák Sári vádlottat első fokon, főbüntetésül 2 (kettő) év börtönre, mellékbüntetésül vagyonának elkobzására, valamint politikai jogai gyakorlásának tízévi felfüggesztésére ítélte.

Uo.

A per során maga Fedák is tanúskodott, amelynek során lépésről lépésre cáfolta az ellene felhozott vádakot. Mivel azok egy kivételével (a Donausender rádióban történt fellépés) nem voltak megnyugtatóan bebizonyíthatók, a korábbi ítéletet mérsékeltek:

Fedák Sári büntetését a NOT két évről nyolc hónapra szállította le. [...] Zsazsa csaknem fél évszázados munkásságának eredményét, a Szolyva utcai villáját, a Népbírósi perrel ezzel az ítélettel visszaszolgáltatta.

Vörös, 1990, 83

Kiss Ferenc népbírósi perének dokumentumait Kiss Éva és Kovács István László dolgozták fel és tették közzé 2021-ben. A színész kihallgatását 1945. október 15-én kezdte meg a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, tárgyalása november 26-án kezdődött. Háborús bűncselekményként rótták fel kormánybiztosi kinevezését, valamint a Nemzeti Színház múzeumának katonai alakulattal történt erőszakos kitelepítését. Emellett népellenes bűncselekmények alapján kívánták elmarasztalni a Színművészeti Kamara elnökéként és a Színművészeti Akadémia igazgatójaként végzett tevékenységei alapján (Kiss és Kovács, 2021, 199–209):

A Budapesti Népbírósi per vádirata alapján Kiss Ferenc a „fennálló törvényes rendelkezésekben engedélyezett arányszámon túlmenően, minden zsidónak, sőt félzsidónak tekintendő magyar színésznek szereplését magyar színpadon lehetetlenné

tette, illetve lehetetlenné akarta tenni. Nem hiteles dokumentumokon alapult a vád, ezért Kiss Ferenc és védője az első fokú eljárásban is kérelmezte a bizonyítás kiegészítését, és fellebbezésének D. és E. pontjában is előterjesztette kérelmét a Kamara ügyrendjének, jegyzőkönyveinek, nyilvántartásainak, valamint az Akadémia 1939 és 1944 között felvételre jelentkezett, illetve ténylegesen felvett hallgatói jegyzékének bekérésére, melyekből egyértelműen megállapítható lehetett volna, hogy milyen testületek, milyen szabályok és jogorvoslati feltételek között hozták a döntéseket, és vajon túllépte-e a vádlott a törvényben meghatározott jogszabályokat. A Népbíróság elzárkózott a kérelem teljesítésétől, így [Kiss és Kovács szerint] joggal feltételezhetjük, hogy az említett dokumentumok vizsgálata nyomán megdőlt volna a numerus nullusra vonatkozó vád, de a Népbíróság jobban ragaszkodott az elmarasztaló ítélethez, mint a vádlott és védője bizonyítékokkal kapcsolatos jogos igényének teljesítéséhez.

Kiss és Kovács, 2021, 204–205

Népellenes büntettként terjesztették elő „a színművész több színpadi és rádiós szereplését, versmondásait, beszédeit és egy sajtónyilatkozatát. Felmentette viszont a Népbíróság Kiss Ferencet [...] a Réti L. Pál színházi ügynökség elleni eljárással, valamint Jávor Pál, Horváth Árpád és Karády Katalin »elhurcolásával« internálásával kapcsolatban ellene emelt vád alól.” (Kiss és Kovács, 2021, 206)

1945. november 28-án elítélték, majd ítéletét 1946. február 2-án kisebb mértékben enyhítették:

[A Népbíróság] 8 (nyolc) évi börtönre, mint fő, továbbá színészi foglalkozásának Budapesten, Szegeden és Debrecenben való 5 évi eltiltására, politikai jogainak 10 évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli. Az előzetes letartóztatásból a Btk. 94. §-a alapján 5 hónapot kitöltöttek vesz.

Kiss és Kovács, 2021, 206–207

Szelezky Zita magánlevelezése

Szelezky Zita népbírósági ítéletét megelőzően, 1945. március 17-én családjával elhagyta hazáját, és Ausztriába – Imst –, majd 1946. március 1-jétől Olaszországba – Appiano – menekültek:

Szelezkyék összebarátkoztak egy Lutz nevű német családdal, akik éppen vissza akartak térni Dél-Tirolba [Appiano]. Ők szervezték meg Zita menekülését. (...) Végül egy holdfényes, havas éjszakán útra keltek; előbb vonattal Lutz papa és Szelezky Alfréd kíséretében Lutz Edít [Edith von Lutz] és Szelezky Zita. Ők ketten külön ültek a vonaton, mintha a két férfit nem ismernék.

Pusztaszeri 2011, 104

A színésznő népbírósági perének előzményei és a peranyag mellett a posztháborús állapot megjelenését vizsgáltuk a színésznő Országos Színház-történeti Múzeum és

Intézetben, 2022-ben elérhető, 1946-tól 1947-ig tartó magánlevelezéseiben. A posztháborús állapot témakörében a következő releváns kérdések merültek fel, amelyekre lehetséges válaszalternatívákat eddig csak kevéssé, vázlatosan lelhettünk fel a korábban megjelent szakirodalmakban: Hogyan élte meg sorstörését Szelezcky Zita? Hatással volt-e életének újjászervezésére meghurcoltatása? Az átélt trauma frissessége ellenére megpróbálkozott-e a színészettel nemzetközi színtérben is? A vizsgálathoz az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézetben 1946-ból 18, 1947-ből 43 darab levél állt kutatói rendelkezésünkre.

1946

Az általunk korábban ismertett előzmények alapján Szelezcky Zita jogosan féltetett attól, hogy megtalálása esetén a tartózkodási helyéül szolgáló ország kiadja Magyarországnak. Ez azt jelentette, hogy a rá kiszabott ítéletet teljesen végrehajtják, így 3 évre börtönbe kellett volna vonulnia. Ezért elővigyázatosságból ebben az időszakban Edith von Wegmet álnéven levelezett, több esetben nem a saját, hanem egy-egy barátnője címére kérte a dokumentumok kézbesítését. Félelmét részben igazolta, hogy ismeretlen feladótól eljutott hozzá egy olyan angol nyelvű levél, amely álnévét és lehetséges címét felfedve, Olaszországba történő meneküléséről számolt be:

Edith Wegmet. A fenti név egy magyar lányé, akinek a férje [Haltenerberger Gyula] az oroszok hadifoglya Budapesten. 1945 áprilisában Magyarországról Ausztriába repült. Ezután, 1946. március 1-jén egy barátnőjével együtt egy brit autóval Olaszországba autóstoppolt. Nem szeretne visszatérni Magyarországra, Appianóban akar élni a barátaival, Edith von Lutz-cal és Rosa von Lutz-cal. Cím: Via Mendola No. 1., Appiano.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1946.03.14. Ismeretlen feladó levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: angol, fordító: Lips Adrián.

Balogh István rendező, rendezőasszisztens és ügyelő Szelezcky Zitához írt, magyar nyelvű levlérszletében egy lehetséges színházi előadás, a filmgyártás témaköre, valamint Komár Júlia és Páger Antal pályatársai is szerepeltek:

„[...] Jelenleg egy operett revüt állítok össze, melyben magának szerepet szántam. Természetesen így röviden nehezen értené meg a körülményeket – de ha le kellene írnom mindent, hogyan jutottam idáig – regénybe kezdhethék. Éppen ezért nagyon fontos volna, ha találkozhatnék magával. Nem tudom, hogy áll anyagilag – tudna-e Rómába utazni hozzám? E hét végéig itt maradok. Innen Innsbruckba utazom vissza és párnapi pakolás és hivatalos ügyek elintézése után a revüben szereplő többi tagokkal térnek vissza ide, hogy a próbákat és egyéb munkálatokat megindíthassam, mert nagyon rövid idő áll rendelkezésemre. A premier Madridban volna. További tervek filmgyártás – és ez volna tulajdonképpen a fő cél. Szeretném, ha levelem vétele után rögtön válaszolna. Milyen körülmények között él – hogy van – és érdekl-e az általam kezdeményezett vállalkozás? Egyben most teszem fel magához azt a kérdést –

Lips Adrián, Mátravölgyi Dorottya, Sztruhár Bettina

hajlandó csatlakozni hozzám és társaságomhoz? Nem részletezem pillanatnyilag a többiekét név szerint – csak annyit, hogy Téni [Páger Antal] és felesége [Komár Júlia] is benne vannak. Csak az engedélyeken múlik – hogy kiket tudok még áthozni. Még annyit, hogy a kezdet nagyon szerény anyagi lehetőségeket nyújt csak mindnyájunknak – de szabadságot – munkát és komoly jövőt helyez kilátásba. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1946.09.30. Balogh István levele Szeleczy Zitához. A levél nyelve: magyar.

Meghurcoltatásának, nemzetközi karrier-tervezésének ügye Szeleczy Zita egyik olasz barátjához, Bernardóhoz írt, olasz nyelvű levelében merült fel:

[...] Ezenkívül levelet kaptam egy római magyar rendezőtől, aki szeretne egy revü-operettet csinálni Madridban. Ez lehetőség lenne arra, hogy oda menjek, ahol dolgozni lehet, és talán onnan sikerülne Argentínába mennem. De ezek még nagyon távoli tervek. Azt hiszem, az Ön Svájcba utazási tervei hamarabb teljesülnek. Természetesen nagyon fontos szempont az elhatározás, hogy minél tovább tanulhassak. Lelkiismeret-furdalásom van, amiért túl sok időt töltöttem el úgy, hogy nem tanultam. Ha ezekben a hónapokban szorgalmas lettem volna, már meg kellett volna tanulnom olaszul és angolul. Ki tudja, fogok-e még újra dolgozni. Soha nem fogom megbocsájtani magamnak ezt a lustaságot, mert most látom, hogy a Jóisten azért adta nekem a karrieremben ezt a szünetet, hogy tanuljak, képezzem magam, és én nem használtam ki ezt az időt. Most már szeretnék, nem elég nekem a nappal, szeretnék mindent rendbe hozni, szeretnék huszonnégy órát tanulni mindennap. De ha sikerülne is, ezt már nem tudom jóvá tenni. [...]

Aláírás nélküli kéziratmásolat, OSZMI Gy/2015., 1946.11.15. Szeleczy Zita levele Bernardóhoz. A levél nyelve: olasz, fordító: Bendik Márta.

1947

Pályatársa, Németh Mária magyar nyelvű leveleiben beszámolt Szeleczy Zitának a háború alatti időszakban elszenvedett meghurcoltatásáról. Egyrészt szerette volna újra vizionlítani Szeleczyt, másrészt saját nemzetközi karrierjében kívánt továbbfejlődni Olaszországban, majd Dél-Amerikában. A személyes találkozás apropóján ő is kísérletet tett arra, hogy megtudhassa a bujdosó színésznő aktuális lakcímét:

[...] A rendes helyemen Bécsben énekeltem, ott már 20 éve vagyok az operánál rendes, szerződéses tag, de tekintve, hogy most a kereseti lehetőségek annyira kicsinyek, hogy abból élni úgysem lehet, aztán igen sokat szenvedtem lelkileg az otthon miatt – dacára, hogy soha nem politizáltam sem én, sem uram, 20 éves keserves keresetünk gyümölcsét, egész birtokunkat kastéllyal együtt elvették, elkobozták, kirabolták teljesen – mi egy szál ruhában menekültünk utolsó percben onnan, így jelenleg mi is bolondok lettünk –, de ez nem tart örökké mert én még felküzdöm magam újból – de én Bécsben tekintve, hogy közel volt az otthon (60 kilométernyire volt a birtokom Bécsből, persze mint jó magyar, magyar területen vettem idegen keresetből, mert csak külföldi keresetből szereztem mindent – megveszi még őket az Isten) igen-igen sokat szenvedtem lelkileg, így eljöttem ide azzal, hogy most 6-7

szerepemet áttanulom olaszul és azután kimegyek Dél-Amerikába. Kedves Zita, szeretném Magát látni egyszer! Ha beköszönt a szép tavaszi idő, elmennék Magához egyszer szombaton és ott maradnék 1 napig. Kérem írja meg pontos címét, hogyan, miképpen találom meg – nyugodt lehet teljesen – én is hontalan, hazátlan lettem – ha legalább azt tudnám miért? Mert nekem volt valamim és azt megirigyelték – így koldus sorsra juttattak. Szóval szeretnék eljönni egy kicsit Magához, ha szép idő lesz, nincs nekem sem itt senkim, most sajnos még órára sem tudok menni, annyira köhögök. Magának nincs kedve kimenni Dél-Amerikába? Várom mielőbb kedves levelét. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI, Gy/2015., 1947.02.22.,
Németh Mária levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

[...] Már nem tudtam mire vélni hosszú hallgatásodat én sem – pedig egyikünk sem oka annak, hanem úgy látszik, a posta itt nem teljesen megbízható. Feleltem utolsó leveledre, sőt autódra is írtam, hogy itt nagyon jól el lehet adni a kocsikat, csak az kellene, hogy idehozzátok és valahol garázsban el legyen helyezve, egyik ismerősöm azt mondta ő majdnem biztosra mondhatja, hogy 2 héten belül el fogja tudni adni. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI, Gy/2015., 1947.05.15.,
Németh Mária levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Pályatársa, Muráti Lili és férje, Vaszary János arra próbálták rávenni Szelezcky Zitát, hogy utazzon el Spanyolországba és legyen az általuk szervezendő színházi társulat rendes tagja. Emellett Szilassy László és felesége, Szilassyné Burján Erzsébettel és Páger Antallal történő levélváltásaiból az derül ki, hogy a házaspár tartózkodási helyén, Brazíliában szerettek volna egy egyesületet szervezni. Páger írása annyiban árnyalta a megkezdődött munkálatokat, hogy állítása alapján Murátiék a brazil terv megvalósításában is aktívan tevékenykedtek. Legvégül mindkét 1947-ben megvalósítandó társulás megbukott. Szelezcky Zita – pályatársaitól függetlenül – Argentínába tervezett emigrálni, amely törekvése 1948-ban meg is valósult:

[...] Bár tudja már a Vaszary-féle tervet, mégis felvázolom néhány mondatban. Mint János írta: Rio de Janeiróban mintegy tíz-tizenötezer dollár tőke áll a rendelkezésére annak a társulatnak, amelynek a lehetőségek szerint a legrövidebb időn belül Rióba kellene érkeznie. Ez a társulat természetesen mi lennénk, akik, mint emigráns magyar művészek jelenleg széjjelszórta tengődünk Európában. Barabás Sári – Eröss Éva – Hajmássy Miklós Bajorországban, Vaszary Piroskáék Franciaországban, Vaszary János és Muráti Lili Spanyolországban (június 16. óta); Cselle Lajos Voralbergben, mi itt, Maga ott – csak egyedül Szilassy Laci van a tett színhelyén, Rióban. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.07.10.,
Páger Antal levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

[...] El nem tudom képzelni, mi van veled, hogy még mindig nem válaszoltál. Már Ténitől [Páger Antal] is kaptam levelet, csak tőled nem fut be. Pedig eddig 2 levelet is

írtam. Nem tudod elhatározni magad, hogy átgyere ide, vagy szüleid nem akarnak ide jönni? Tény és Hajmássy [Hajmássy Miklós] is azt tartják jónak, ha itt kezdjük el! Tehát neked is jobb, ha idejössz, nem beszélek arról, hogy sem Brazíliából, sem Argentínából nem hallok különösen jó híreket arra vonatkozólag, hogy az ottani vállalkozás könnyű legyen. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.08.19.,
Muráti Lili levele Szeleczy Zitához. A levél nyelve: magyar.

[...] Lili azt írta legutóbbi levelében, hogy Magának és Téninek a spanyolok ajánlatot tettek egy-egy szerep eljátszására. Ha ez valóban meg is történt, akkor lám egy lépéssel már előbbre is jutottunk. Ettől legyen egy tartózkodási fixpontjuk, mint ahogy nekünk is ez Brazília. Ide mi bármikor visszajöhetünk, és innen bármikor elmehetünk, ha úgy adódik – vagy fordítva, ha úgy tetszik. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.08.26., Szilassy
László levele Szeleczy Zitához. A levél nyelve: magyar.

[...] Társulatunk ügye sajnos továbbra is stagnál. Nem tudok semmi újat, de még csak különösebben biztatót sem írni erről Magának, jöllehet Lili és Jani leveleiben állandóan bizakodó hangon írnak. Amint írták a napokban, Madridba tették át a székhelyüket, ahol biztosra veszik a minden problémánkat megoldó tőkés megtalálását. Közben itt Brazíliában olyan gazdasági krízis ütötte fel a fejét, hogy a létfenntartás nap, mint nap nagyobb gondot okoz. Janiék bizakodó hangú leveleinek hatására olyan gondolataink születtek, hogy elhagyjuk Brazíliát és áthajózunk Spanyolországba – feltéve, ha ott a lehetőségek olyanok, hogy kezdhethetünk valamit még a társulat megalakulása előtt. Gondolatainkat már közöltük is Janiékkel – információkat kértünk tőlük. Válaszuktól függ, hogy a gondolatból elhatározás legyen. [...]

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.09.04., Szilassy
László levele Szeleczy Zitához. A levél nyelve: magyar.

„[...] Végre kaptam tőled levelet, kettőt is. De az egyikben arról írsz, hogy szertnél jönni, de nem tudod, mit csinálj, mert nincs pénzed, rettenetesen sajnálom, hogy te is rosszul állsz anyagilag és nem értem, hogy te mit vársz Argentínától. Mert, ha neked már van valakid, aki segíteni tud, az természetesen egészen más. Mert ott még sokkal kevésbé van lehetőség munkára, mint itt. [...] Azonkívül rettenetesen messze van. Ha csak annyi pénzed van, hogy épp ki tudsz utazni, mit akarsz ott kezdeni. Látod, hogy a Laci-féle [Szilassy László-féle] dolog is bedöglött. [...]

Eredeti, aláírt gép- és kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.09.19.,
Muráti Lili levele Szeleczy Zitához. A levél nyelve: magyar.

Összegzés

Kutatásunk eredményeként megállapítható, hogy Szeleczy Zita népbírósi perének előzményeiből és a peranyagból a színésznő karaktergyilkosságának főbb részletei rajzolódottak ki. Petőfi Sándor *Föl a szent háborúra* című versének Szeleczy általi szavatelátásának felvételeit a Magyar Rádió 1942 és 1945 között többször is műsorra tűzte, emellett 1944. október 29-én a színésznő átütő szenvedéllyel elszavalta a költeményt a Magyar Művelődés Házában megrendezett hungarista esten is. A rádiójátszások ügye

felmerült Deák Zoltán hírlapíró tanúvallomásában is, így a felvételtől elhangzott szavaltatok egy bizonyos mértékben a hangulatkeltés ügyét is szolgálhatták.

Az 1945-ös évből idézett nyomtatott sajtótermékek a nagyobb lapok által leközölt híreket ellenőrzés nélkül – a meghurcoltatás céljából – politikai megbélyegzésekkel kiegészítve vették át. A tárgyévben egyetlen kivételként említhető Teleki Géza közoktatásügyi miniszter rehabilitációs kísérlete. A cikkekben megjelent megállapítások egytől egyig megjelentek a népbíróági per általunk bemutatott tanúvallomásaiban is. A nyomtatott sajtó pályatársaival – Fedák Sári, Kiss Ferenc és Páger Antal – is foglalkozott, akik közül a vizsgált magánlevelezés alapján Páger Antallal tartott fenn levélkapcsolatot. Páger ausztriai és franciaországi tartózkodása után – Szeleczykhez hasonlóan – szintén Argentínában, Buenos Airesben telepedett le. A későbbi Kádár-korszak egyik kultúrpolitikai sikerének számított 1956-os hazahozatala, rehabilitációja. Fedák Sárít 1946-ban háborús bűnösként szintén perbe fogták, elsőfokú ítéletét újratárgyalását és tanúvallomását követően nagymértékben mérsékeltek. 1955-ben bekövetkezett halála előtt felkérték Csiky Gergely *Nagymama* című vígjátékának főszerepére, azonban visszatérése előtt elhunyt. Kiss Ferenc elsőfokú ítéletét – Fedák Sáriéhoz hasonlóan – kisebb mértékben mérsékeltek, a Belügyminisztérium II/7. sz. ügyosztálya 1955. február elsejétől megfigyelte, 1964-ben elnyerte a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze címet. Vajon, ha Szeleczyk Zita a menekülés helyett a népbíróági perén való megjelenést és tanúskodást választja, az ő esetében is enyhébb ítélet született volna? Erre a kérdésre már sosem tudjuk meg a választ.

A posztháborús állapot többféle, általunk bemutatott példán keresztül nyilvánult meg Szeleczyk Zita vizsgált időszakból származó magánlevelezéseiben. Karaktergyilkosságát, sorstörését – a trauma elszenvedését – követően továbbra is félhetett attól, hogy Olaszország kiadhatja Magyarországnak, és végrehajtják népbíróági ítéletét. Emellett részben pályatársaival, részben önállóan megpróbálta beindítani nemzetközi karrierjét, amely kezdetben – 1946-ban és 1947-ben, főként a posztháborús feszültségek következtében – nem járt kiemelkedő sikerrel. Levelezéseiből az is kiderült, hogy nem bízott Szilassy Lászlóban és feleségében, Szilassyné Burján Erzsébetben, valamint Muráti Liliben és férjében, Vaszary Jánosban. Később, 1948-ban Cselle Lajos és Páger Antal vezetésével és Szeleczyk Zita közreműködésével megalakult a Magyar Színjátszó Társaság, amelynek neve hamarosan a „Délamerikai” szóval egészült ki. Ebből a társulásból a színésznő kilépett, majd 1951 és 1952 között megalapította az Argentínai Magyar Nemzeti Színházat, amelynek egyetlen évadjában a legnagyobb magyar drámákat vitte színre. Az emigrációban töltött évtizedeket és az 1994-es rehabilitációját követően, 1998-ban tért vissza Magyarországra.

Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben hamarosan Szeleczyk Zita 1940-es évek első feléből – 1941-től 1945-ig tartó időszakból – származó levelezése is kutathatóvá válik, így lehetőség lesz a jelen tanulmányban feldolgozott téma további, kiegészítő vizsgálatára is.

Lips Adrián, Mátravölgyi Dorottya, Sztruhár Bettina

BIBLIOGRÁFIA

- FREY, David, 2018. *Jews, Nazis, and the Cinema of Hungary – The Tragedy of Success, 1921-1944*. London–New York: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- JÁVOR Zoltán és PÉTER Zsolt (szerk.), 2012. *Hit és magyarság. Szeleczy Zita élete és művészete*. Szeged: Délvidék Ház Kiadó.
- JÁVOR Zoltán és PÉTER Zsolt (szerk.), 2020. *Szeleczy Zita élete és művészete*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum és Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet.
- KIS Domokos Dániel, 2015. *Az emigráns filmszillag: Szeleczy Zita* [online]. [Letöltés időpontja: 2021. december 20.] Elérhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2015/04/20/az_emigrans_filmcsillag_szeleczy_zita
- KISS Éva és KOVÁCS István László, 2021. *Kiss Ferenc, a színész*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- LIPS Adrián, MÁTRAVÖLGYI Dorottya, SEPSI Enikő és SZTRUHÁR Bettina (szerk.), 2020. *Szeleczy Zita életútja és válogatott magánlevelezése*. Károli Könyvek. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem és L'Harmattan Kiadó.
- PUSZTASZERI László, 2011. *Szép magyar élet – Szeleczy Zita pályaképe*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- VÖRÖS Tibor, 1990. *A Fedák*. Budapest: Háttér Lap- és Könyvkiadó.

Felhasznált nyomtatott sajtótermékek jegyzéke

- A témával foglalkozó nyomtatott sajtótermékeket az Arcanum Digitális Tudománytárból értük el, a dokumentumok hivatkozásait időrendi sorrendben közöljük:
- Magyarság, 1941. július 13., 13.
- Látogatás Szeleczy Zitánál, aki bátran vallja, hogy a nemzetszocialista világnézet híve.
- Szabadság, 1945. március 13., 2.
- Kik nem szerepelhetnek többé magyar filmekben?
- Kecskeméti Lapok, 1945. április 8., 3.
- Nincs többé Páger-film. Hírek Budapestről.
- Szabad Nép, 1945. április 11., 4.
- Hírek.
- Kecskeméti Lapok, 1945. április 12., 3.
- Kiss Ferencet és Fedák Sárít, a nyilas csúcsművészeket letartóztatták. Hírek Budapestről.
- Szabad Vajdaság, 1945. április 13., 3.
- Budapest újjászülető színházi élete.
- Néplap, 1945. április 14., 4.
- Hírek. „Kedvencek”.
- Szabad Magyarország, 1945. április 15., 5.
- Szélrózsza.
- Szabadság, 1945. április 16., 5.
- Hétfő. Egyesült erővel.
- A Reggel, 1945. április 16., 2.

Örízetbe vették Szeleczy Zita férjét, a hitlerista Haltenberger Gyula mérnököt.
Erdély, 1945. április 24., 5.

Jávor Pál él – Szeleczy meghalt. Bűnösök távoznak, ártatlanok érkeznek a színpadi s filmvilág kapuján.

Magyar Nemzet, 1945. május 4., 3.

Politikusok, katonatisztek, színészek, újságírók a magyar háborús bűnösök második hivatalos listáján.

Szabadság, 1945. május 11., 3.

Megjelenik a mozirendelet.

Szabad Nép, 1945. május 12., 4.

Érdekes kishírek.

Kossuth Népe, 1945. május 18., 3.

Nefelejts.

Kanadai Magyar Munkás, 1945. június 7., 11-12.

Magyar árulók két névsora. A kormány további névsoron dolgozik.

A Reggel. 1945. június 9., 4.

Színház.

Szegedi Népszava, 1945. június 21., 3.

Megjelent a fasiszta és szovjetellenes könyvek, filmek, zeneművek hivatalos listája.

Szabad Nép, 1945. július 8., 2.

Kiss Ferenc, Szeleczy, Páger Svájcban üdül! Bárók és diplomaták intrikái, magyar „hazafiak” földalatti munkája Svájcban.

Szabadság, 1945. július 10., 1.

Gyanús feltámadás.

Makói Népujság, 1945. július 12., 1.

Diplomaták és színészek Svájcban.

Szabadság, 1945. július 12., 2.

Sofőr lett Haltenberger Gyula, a nyilasok nagy autósfelvonulásának rendezője.

Népszava, 1945. július 25., 5.

Művészet – Irodalom – Tudomány. A közoktatásügyi minisztérium újabb reakciós kísérlete a színészigazolásokkal kapcsolatban.

Magyar Közlöny, 1945. augusztus 30., 8.

Hirdetmények.

Szabadság, 1945. szeptember 8., 4.

Peremberkéék dáridója.

Esti Szabad Szó, 1945. szeptember 30., 6.

Színház. Összegyűjtötték a fasiszta filmeket.

Szegedi Népszava, 1945. október 6., 2.

Kiss Ferencék pozsonyi „bombasikere”.

Fényszóró, 1945. október 10., 5.

Szálasiék hazaszállítása.

Esti Szabad Szó, 1945. október 14., 2.

- Kiss Ferenc volt a világ legbutább embere.
Világosság, 1945. október 16., 2.
- Ha az időjárás viszonyok megengedik Rajniss Ferencet, Páger Antalt, Szeleczy Zitát és társait ma repülőgépen Budapestre hozzák.
Világ, 1945. október 19., 4.
- Sztójajt, Ruszkajt, Grassyt és Páger Antalt még e héten hazahozzák.
Világosság, 1945. október 21., 4.
- Szálasiék papucsban... Így élnek börtönükben Magyarország katasztrófájának okozói.
Erdély, 1945. október 30., 4.
- A magyar színjátszás feltámadása. Elkészült az őszinte és igazi Kossuth-film.
Világ, 1945. november 14., 3.
- Újabb szállítmány várható Salzburgból? Milotay Istvánt elfogták?
Világosság, 1945. november 18., 5.
- Budapestre hozzák Szeleczyt és Páger Antalt Kiss Ferenc tárgyalására.
Népszava, 1945. november 20., 3.
- 300 háborús bűnös érkezését várja a politikai rendőrség.
Szabadság, 1945. november 20., 3.
- Teherautókon háromszáz háborús bűnöst szállítanak Budapestre. Fedák Sári és Szeleczy Zita a transzportban.
Esti Szabad Szó, 1945. november 20., 3.
- Páger, Szeleczy, Hóman és háromszáz háborús bűnös úton Budapest felé.
Világosság, 1945. november 21., 3.
- Ma estére várják a háborús bűnösök legújabb csoportjának érkezését. Hóman, Szeleczy, Páger, Fedák, Hajmássy...
Világosság, 1945. november 23., 2.
- Komáromtól Budapestig Hóman Bálinttal, Vajna nyilas belügyminiszterrel és a 104 kiadott háborús bűnossal. Páger és Szeleczy Zitát még nem fogták el.
Délamerikai Magyarság, 1945. december 1., 2.
- Mi történt a magyar politikai, művész és közgazdasági élet hírességeivel?
Dunántúli Népszava, 1945. december 20., 2.
- Rövid táviratok.
Néplap, 1945. december 20., 1.
- Elfogták Kovarczot, Szeleczy Zitát.
Kossuth Népe, 1945. december 20., 3.
- Kovarczot és Szeleczy Zitát Ausztriában elfogták.
Világ, 1948. február 8., 1.
- Szeleczy Zitát három évre ítélték.
Világosság, 1948. február 8., 3.
- Sztárok felvonulása a Szeleczy-ügy tárgyalásán.
- Felhasznált kéziratok és gépiratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából**

A feldolgozott kéziratokból és gépiratokból a témában relevánsnak számító részleteket idézzük, a kimaradó szövegrészeket [...] -tal jelöltük.

ÁBTL 3.1.9. – V-102293. Haltenberger Gyuláné:

Elfogató parancs, 1946. február 14.

Turay Ida tanúvallomása, 1946. szeptember 16.

Major Tamás tanúvallomása, 1946. szeptember 18.

Németh Antal tanúvallomása, 1946. szeptember 18.

Deák Zoltán tanúvallomása, 1946. szeptember 21.

Nagy István jelentése, 1946. szeptember 21.

Bírósági irat, 1946. október 30.

Fényes Szabolcs tanúvallomása, 1948. február 7.

Várkonyi Zoltán tanúvallomása, 1948. február 7.

Dr. Bollinger József védő beadványa, 1948. február 7.

Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben kutatók számára nyilvánosan elérhető, idézett magánlevelek jegyzéke

A dokumentumokra – mivel az OSZMI-ban történő katalogizálásuk még folyamatban van – a bekerülési számukkal – OSZMI Gy/2015. –, időrendben hivatkozunk. Az angol nyelvű levelet Lips Adrián, az olasz levelet Bendik Márta fordította. A feldolgozott magánlevelezésből a témában relevánsnak számító részleteket idézzük, a kimaradó szövegrészeket [...] -tal jelöltük:

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1946.03.14. Ismeretlen feladó levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: angol, fordító: Lips Adrián.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1946.09.30. Balogh István levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Aláírás nélküli kéziratmásolat, OSZMI Gy/2015., 1946.11.15. Szelezcky Zita levele Bernardóhoz. A levél nyelve: olasz, fordító: Bendik Márta.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.02.22., Németh Mária levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.05.15., Németh Mária levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.07.10., Páger Antal levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.08.19., Muráti Lili levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.08.26., Szilassy László levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.09.04., Szilassy László levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.

Eredeti, aláírt kézirat, OSZMI Gy/2015., 1947.09.19., Muráti Lili levele Szelezcky Zitához. A levél nyelve: magyar.